

— Ուրեմն շուները զքեզ պիտի պատառնեն, հարցուց Դոմետիանոս :

Անիկեոս չի սպաստխանեց և կայսեր նայեցաւ, իբր թէ նորա հարցման պատասխանը չէր հասկցած, և կամ թէ իւր արտասանած բառերը չէր յիշեր :

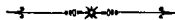
Դոմետիանոս մերձեցաւ և կոպտարար բազուկէն բռնելով,

— Քու մարգարէութիւնդ պիտի չըստուգուի, ըսաւ անգութ արհամարհանօք. ահա

խաբոյկն քեզ համար պատրաստ է, իսկ իմ հրամանաւ մոխիրդ օդին մէջ պիտի ցրուին :

Անիկեոս լռեց, և հաստատուն նայուածք մը յերկինս ուղղելով, խաչարագուկ կեցաւ : Դոմետիանոս լի երկիւղիւ և կատաղութեամբ, պահապանաց հրամայեց որ տանին զնա Մամերտեան բանտը, ոսկից հետեւալ օրն պէտք էր երթալ Արիսեան դաշտը խաբոյկին վրայ ելնելու համար :

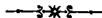
Շարայայեցի

ՈՒՂԵԿՈՐՈՒԹԻՒՆ ՅԻՏԱԼԻԱ

ՎԵՆԵՑԻԱ ՄԱՆ ՆԱԳԱՐԱՅԻՆ

(Տես յէջ 221)

Կլիմայն. — Խառնուանն. — Արուեստն բովանդակութիւն մ'է կենաց. — Վայրկեանն. — Վիցակ մարդկանց ընդ մէջ դիւցազնական եւ մեղկ բարուց :

30 ապրիլ 1864.

Շատ աւելի դժուարին է ինչ վեհակեցի նկարաց վրայ խօսիլ քեզ՝ քան թէ այլոց : Իրենց պատկերաց առջեւ՝ քննելու և դատելու փափաքդ չի զար. զայդ բոնի միայն կարելի է ընել : Աչքերն կը վայելեն, և ոչ այլ ինչ. զորա այնպէս կը վայելեն, ինչպէս վեհապետներու դարաւ վեհակեցաց աչքերն. վասն զի վեհապետի փլորենտիոյ պէս զրական կամ քննադատական քաղաք մը չէր բնաւ. նկարչութիւնն ոչ այլ ինչ էր անդ բայց եթէ ամբողջութիւն շրջակայ հեշտակեաց, զարդարանք սեղանատան կամ ճարտարապետական անկողնոցի մը : Զայն ըմբռնելու համար պէտք է հեռուն նստիլ, աչքերը փակել, և զգացմանց նուազելուն սպասել. այն ժամանակ միտքն իւր պաշտօնը

կը կատարէ : Ահաւասիկ երեք կամ չորս նախապատրաստիլ զազափարներ. այսպիսի առարկայի մը վրայ՝ կը գուշակուի, կ'ուրուագծուի, չի գրուիր :

Խառայոյ միւս բոլոր քաղաքաց մէջ վեհապետի ոչ միայն որիշ, տարբեր քաղաք մ'է, ազատ ի սկզբանէ և հազար երեք հարիւր տարիներու շրջանին մէջ, այլ նաև իւտալիոյ միւս բոլոր քաղաքաց մէջ որիշ, տարբեր երկիր մ'է, իւր յատուկ հոգով մը, երկնքով մը, կլիմայով մը, մթնոլորտով մը : Փլորենտիոյ հետ բաղդատելով, որ միւս կեղրոնն է, ջրային երկիր մ'է այս՝ ցամաքային երկրի մը քով : Տեսութեան տապաւնէն հոս մի և նոյնը չէ մարդոս համար : Փոխանակ յստակ շրջագծերու, չափաւոր գոյ-

ներու, անշարժ մակարկաներու, աչքն ան-
զադար կը նշմարէ՝ նախ շարժուն և փայլ-
փլուռ մակերեսայն մը, երկներանդ և անընդ-
հատ լուսոյ ցոլացում մը, զմայլելի խառ-
նուրդ մը երակաւոր և ձուլուած գոյներու,
որք ազանց հաստատուն սահմանի կը շարու-
նակուին իրենց շրջակայքը՝ դարձնալ կա-
կուղ զօրոյրիէ թափանցիկ պատտառ մը, զոր
անընդհատ գոլորշացումն վեր կը հանէ ջրէն՝
ձեւերը քողարկելու, հեռաւորութիւնները
կապոյտցնելու և երկնից մէջ տարածելու հա-
մար մեծամեծ ամպերը. նոյնպէս հակապատ-
կերն է՝ որ ամեն տեղ դէմ առ դէմ կը
դնէ թանձր, սաստիկ և ջրով փայլիկած գոյ-
նը՝ ծովէ թրջած շէնքերու աղօտ և քարային
գոյնին հետ։ Զոր երկրի մը մէջ աչքի զար-
նոց բանն պէտք է լինել գիտն. իսկ խոնաւ
երկրի մը մէջ խիտն։ Այս բանս լաւ կը
տեսնուի փլանդրիոյ և Հոլանդիոյ մէջ. սե-
սարանն բնաւ հոն յարմարած չէ շրջագծին
փափկութեանց, զոր կէս մը կը խառնափնէ-
զորէ միջանկեալ խոնաւ օդն. նա կանգ ա-
ռած է երկներանգի ներդաշնակութեանց
վրայ, զոր կը կենդանացնէ ընդհանուր թաւ-
մուծիւնն և զոր կ'երկնազարդեն շրջափառ
գոլորշոյն փոփոխական խառնութիւնն. Նմա-
նապէս վենետիկոյ մէջ, ի բաց առեալ այն
տարբերութիւնը որք կը բաժնեն այս լըր-
թագոյն ջուրը և տմայն տղերով և Ամբու-
սերդամի և Անվերսի ածխային երկնքով
ծիրանեգոյն դարձած այս աւազները, աչքն
ճարտար գունաւորի կը դառնայ՝ ինչպէս Ան-
վերսի և Ամստերդամի մէջ։ Ասոր ապա-
ցոյցն կը տեսնուի վենետիկեցոց առաջին
ճարտարապետութեան մէջ, այն խայտառղե-
տութեան մէջ պորփուրի, օճաքարի և թան-
կագին մարմարիոններու՝ որոնք կը դրուակեն
իրենց պալատները, ոսկով աստղազարդուած
այդ մօրին ծիրանայն մէջ՝ որ կը լեցընէ
Սուրբ Մարկոսը, միախնի փայլիւնն ցու-
նոց և լուսեղէն բանաւածոց մասին ունեցած
իրենց այդ եզական և յարատեւակ ճաշակին
մէջ, իրենց ամենէն հին ազգային նկարու-
թեան ուձեղութեան և պայծառութեան մէջ։
Վիովարենիներ, Կարպակիոսներ, Կլիվելի-
ներ, աւելի ետքը Յովհաննէս Բեւլլինի,

կ'աւետեն արդէն ուսուցչաց փայլերը։ Սորա,
որմանկորը շատ աղօտ համարելով, գրեթէ
միշտ խղը գործածեցին. և վազարի, իբր
ճշմարիտ փորձնոտացի, կը մեղադրէ զՏի-
տիանոս « անմիջապէս ըստ բնութեան նկա-
րելուն ու զծագրութիւն լեցնելուն պատճառաւ », և
կարծելուն համար՝ լէ՛ թէ ստոյգ նկար յա-
ռալ բերելու մի միակ և լաւագոյն միջոցն է
իսկոյն նկարել նոյն իսկ գոյներով, առանց
յառաջաց փորձելու շրջագծերը մատիտով մը
թղթին վրայ »։

Երկրորդ և աւելի զօրաւոր պատճառ մ'ալ
այս է, որ մարդու շրջակայքէն զատ՝ նոյն-
պէս կլիմայն եւս կը փոխէ իւր խառնուածը
և իւր բնազդունքը։ Բնախօսք հարեւանցի
միայն անցած են այս ճշմարտութեանս վը-
րայէն, բայց ճանապարհորդի մը համար այդ
յայտնի է՝ Կենդանի մարմինն կազմ'է
խտացած, կազմաւորուած, ընկղմած մթնո-
լորտին մէջ, հաստատուն նուազմամբ և նու-
րոգմամբ, այնպէս որ մարդն մասն մ'է իւր
միջավայրին՝ անընդհատ վերանորոգուած իւր
միջավայրով։ Ամբողջական մեքենային աւելի
կամ նուազ երազ կամ դժուարաւ ծծելուն և
զուրս արձակելուն համեմատ իւր ձգտումն և
իւր զործողութիւնք եւս տարբեր են. ուղե-
ղային զործողութիւնք, ինչպէս և միւսներն,
կը կախուին հոսանքի արագութենէն կամ
դիւրութենէն, որոց՝ միւսներուն պէս՝ նոքա
եւս ալիք մ'են։ Զոր օրինակ, հիւսիսային
մարդ մը երկու կամ երեք անգամ աւելի
կը ծծէ և կը գոլորշացնէ քան թէ հարա-
ւային մարդ մը. և ընդհակառակն, իւր դիւ-
րագգածութիւնն, այսինքն է՝ իւր յազմանց
յանկարծականութիւնն և օտարութիւնն, եր-
կու կամ երեք անգամ աւելի սակաւ է։
Բազմաթեք հոլանդական Ֆրիդի գիւղացի
մը կամ ձի մը զաղդիական Բերբրիոյ գիւ-

1. Ըրած են մի քանի փորձեր մասկերութեան արգա-
տնաց վրայ։ Գաղղիացի գործուորք՝ որոնք երկու անգամ
նուազ զորք կը կատարէին քան զանգղիացի գործու-
որք՝ մտով կը անանէին։ Տարիէ մը յետոյ, իրենց աշ-
խատանքի ընդհանրութիւնն, այսինքն է՝ ուշագրու-
թեան գործիւնն և իրենց միջոցին աղէկեցութիւնն,
կրկնազգականութեամբ էր։

զացւոյ մը կամ ձիւ մը հետ, Լոմբարդիոյ իտալացի մը կալարրիոյ իտալացւոյ մը հետ, Ռուս մը Արարի մը հետ՝ Մենք տակաւին շենք գիտեր ստուգել այն ճիշդ կանոնները որոնք կը կապեն աւելի կամ նուազ ցուրտ ու խոնավ օդոյ հետ՝ սնունդը, շնչառութիւնը, մկնային զօրութիւնը, յազման ընդունակութիւնը, զագափարաց զանազան կարգերուն ծնունդը. բայց այս յայտնի է, թէ այնպիսի կանոնք կան։ Ամեն տեղ և ի հարկէ՝ կլիմայն, բնական խառնուածն և բարոյական շինուածքն զիրար կը բռնեն, ինչպէս շղթայի մը երեք անընկճատ օղերն այն որ կը խանգարէ առաջինը՝ կը խանգարէ երկրորդը, հետեւաբար նաեւ երրորդը։ Վենետիկ և զեստրոյիտն Պոլի՝ իտալիոյ Ստորին-Նախնիներն են. ուստի խառնուածն և բնաւորութիւնն հոն այն եղանակաւ փոխուած է՝ ինչպէս ի Ստորին-Նախնիներն։ Ինչպէս փլանիւրիոյ մէջ, նոյնպէս և հոն կը գտնուին սպիտակ և վարդաօղջ մարմիններ, դեղին և չէկ մազեր, թանձր մարմիններ, թոյլ և քիչ մը զիրցած, որոնք հակապատկերը կը կազմեն հարաւային իտալացւոց սեռւ մագերուն, աշխոյժ նիւթութեան, քանդակածոյ և ազնուական դիմաց, զօրաւոր մկանաց։ Ինչպէս փլանիւրիոյ մէջ, նոյնպէս և հոն կը գտնուի սիրալուստ ճաշակ զգայական հաճոյից, նորին հետազօտութիւն զիւրակեցութեան, ստորութիւն զրական կամ հայեցողական մտաց, որք հակապատկեր կը կազմեն այն սուր, խոհական, նուրբ, և մինչեւ ի յստակամութիւն զիմով իմացականութեան, որ կը աւանդի փլորենտացւոց՝ ամեն գրուածն և բովանդակ կենաց մէջ։ Ի սկզբանէ անտի այնքան զուարէ և այնքան քիչ գաւառական ճարտարապետութիւնն, հնգամասն երորդ զարէն սկսեալ հեշտասէր շրջանն բարուց՝, աւելի վերջը՝ հաճոյից հանրակա-

նութիւնն, վեցամսեայ բարեկենդանն, արձանագրուած և անթիւ անհամեստ կանայքն, պետական հաստատութիւն մը դարձած եւ բաժնուորութիւնն, ամեն ժամանակ, տարազներու և հանդիսներու շքեղութիւնն, երկինքաւոր փառաւոր դադմատակոն պատմութիւնն, մետաքսածամակ զաւարչներն, շրուայլ ոսկին և ազամանքը, արեւելեան պերճութեան և երեւակայութեան անընդատ շփումն, կրօնի մէջ հաստատուած թղլտուութիւնն և քաղաքականութեան մէջ ներուած անտարբերութիւնն, յորդառատ յաղորդութիւնն, խրախուսուած հեշտախորութիւնն, պատուիրուած անհոգութիւնն, այս ամենայն կը ցուցնէ մի և նոյն նախնական և զըլխաւոր գիրքը, այսինքն է, բանաստեղծութիւնը զգայական կենաց մէջ զնեղու յարմարութիւնը, և ցնծութիւնը ու զեղեցիկութիւնը իրերաց հետ միացնելու տաղանդը։ Սա այն ազգային բնաւորութիւնն է՝ զոր նկարիչը կը ներկայացնեն իրենց պատկերաց մէջ. այն է՝ զոր եղածէն աւելի կը զեղեցկացնեն նորա իրենց երգիւհարսնաց մէջ. սուրբ են իրենց ձեռագործներն և իրենց շրջալայրը՝ զորս ի ցոյց կը գնեն իրենց մետաքսից, իրենց թաւիշներուն և իրենց մարգարտաց մէջ, իրենց վառիկասեանց, իրենց սխնեարներու և իրենց ոսկեզօծմանց մէջ։ Նա աւելի պայծառ կ'երեւի նկարաց քով՝ քան եթէ ինքն յինքեան իրենք եղան որ զայն զսեցին, որոշեցին, տեսնելի ձեւով մը մարմնացուցին։ Ամեն տեղ մեծամեծ արուեստաւորն են պատգամաւորք և թարգմանիք իրենց ժողովրդեան, Յօրվանս, Կրեյլը, Ռուբէնս՝ փլանիւրիոյ մէջ։ Տխրաւորաւ, Տիւրոտորտոյ և Պ. Վերոնացին՝ վենետիկ մէջ։ Իրենց բնագոյնն և հայեցողութիւնքն զանոնք կ'ընեն բնապաշտը, հագեանք, պտտմէք, իմաստասէրք. նոքա կը մտածեն այն զագափար որ կը կազմէ ի-

է. Ուելինգտոնի կ'ըսէ, թէ «Ուելս որ զազգիական բանակ մը կարեւոր եղածն ունի, հոն սղանդիացի բանակ մը առատութեան մէջ է, իսկ անգլիական բանակ մը անութեան կը մեռնի»։

2. Փլորենտացի կոշտ (grossolani) կ'անուանէին զվենետիցիս։

3. Անտոնիւրոյ Միսանիացի, կ'ըսէ Վլազարի. զնա

հաստատուելու ի վենետիկ, ուր մտաց նա իւրանելի նշանաւորութիւնը։ Նա այս քաղաքս ընտրեց, և հոն զինքը շատ սիրեցին ու փայփայեցին ազնուականք. «Իւր շափազանց հեշտասէր և պաղտաւ տե՛ն մ'ըլլալուն պատճառաւ»։

րենց ցեղը և իրենց ժամանակը, և ընդհանուր ու ակամայ համակրութիւնը՝ որ կը կազմէ իրենց հանճարը, կը հաւաքէ ու կարգի կը գնէ իրենց մտաց մէջ, ստոյգ համեմատութեամբք, անհուն և իրերաց պառտհող տարերքն աշխարհիս ուր ամփոփուած կան։ Եւ իրենց ընտրողութիւնն զիտութեանէն աւելի անգին կ'անցնի, և իրենց իւրցս ընծայած զաղափարական ստեղծածն՝ աւելի ազդու բովանդակութիւն մ'է, կեցրոնացած և աւելի կենդանի պատկերն, կատարեալ և որոշիչ դէմքն իրական ստեղծուածոց՝ որոց մէջ նոքա ապրեր են։ Նոքա կաղապարը կ'առնուն՝ յորում բնութիւնն թափեր է իրերը, որ և՛ զծուարահալ ձուլմամբ մը լեցուած, կոշտ և խանգարուած ձեւեր միայն յառաջ կը բերէ, նոքա կը գատարկեն զայլ, անոր մէջ կը հեղուն իրենց մետաղը, աւելի կակուղ մետաղ մը, կը տաքցրնեն իրենց հալոցը, և արձանն որ իրենց ձեւքով կ'ենէ կաւէն, կը կրկնէ առաջին անգամուան համար կաղապարի շրջագծերը՝ զոր նախորդ ձուլումներն ապտերով թաթխուած և կտարածածներով ճեղքուած՝ չէին կրցած կերպարանել։

Այժմ նկատենք այն վայրկեանը՝ յորում երեւեցան նոքա։ Ամեն ժամանակի և ամեն աշխարհի մէջ, արուեստական ձեռագործները յառաջ բերողն է այն բազմամասն և խառն վիճակն՝ զոր կ'ունենայ հոգին երբ կը զբանուի ընդ մէջ երկու զարագլեոց և երկու կարգ զգացմանց մէջ բաժնուած. նա թողլու վրայ է մեծին ճաշակը ախորժելոյ ճաշակին համար. սակայն մէկէն միւսը անցնելու միջոց նա երկուքը իրարու հետ կը միացնէ։ Հարկ է որ նա ունենայ նաև մեծին ճաշակը, այսինքն է՝ ազնուական ձեւեր և ազդու իրքեր, առանց որոյ իւր արուեստական ձեռագործներն գեղեցիկ միայն պիտի լինէին։ Պէտք է որ նա արդէն ունենայ ախորժելոյ ճաշակը, այսինքն է՝ հաճոյից պէտքը և զարդարանաց հոգը, առանց որոյ նա գործողութեամբք պիտի զբաղէր և արուեստական ձեռակերտներով պիտի չի զուարճանար։ Այս պատճառաւ՝ անցաւոր և թանկ կազին ծաղիկն կը բուսնի միայն երկու ժա-

մանակաց իրարու հետ միանալու միջոցին, ընդ մէջ զիւցազնական և եպիկուրեան բարուց, այն պահուն՝ յորում մարդն, տաժանելի և երկայն պատերազմական զործ մի կատարելով, հիմնարկութիւն մի կամ գիւտ մի ընելով, կը սկսի հանգչիլ, անոր շրջակայքը կը պիտէ և կը մոտածէ՝ իւր զուարճուական համար՝ զարդարել անգին մերկ շէնքը, որուն քարերը շարեցին և որմերը շինեցին իւր ձեւքերն։ Քան զայն յառաջ շատ կանուխ պիտի լինէր. նա բոլորովին ճգանց մէջ էր և բնաւ չէր մոտենի վայելից վրայ, իսկ սակաւիկ ինչ յետոյ, շատ ուշ պիտի լինէր այն. վասն զի նա վայելքը միայն կը մոտածէ, և բնաւ չի խորհիւր ճշգրտաց վրայ։ Երկուքին մէջ կը գտնուի միակ վայրկեան մը, աւելի կամ նուազ երկայն՝ հոգւոյն աւելի կամ նուազ երազ կերպարանափոխութեան համեմատ, և յորում մարդիկն են՝ տակաւին զօրաւորք, ուժգինք, ընդունակք քերագոյն յուզմանց և յանդուգն նախաձեռնութեան, կը թողուն որ թուլանալ իրենց ամուր պիտի կամքը՝ սքանչելի կերպով կտարածացնելու համար իրենց հոգին և իրենց զգայարանները։

Այսպիսի է անա այն փոփոխութիւնն որ կ'ըլլայ ի վիճակի, ինչպէս նաև բովանդակ իտալիոյ մէջ, հնգետասաներորդ և վերտասաներորդ զարուց մէջտեղ։ Փիսնիոյ պատեւրազմի վերջին արարուածն է զիւցազնական վաղեմի թատերախաղին. հոն, հին հասարակապետութեանց իբրու ամենէն գեղեցիկ ժամանակին մէջ, կը տեսնուի պաշարուած ժողովուրդ մը՝ որ ինք գինքը կ'ազատէ բալորովին անկարծելի և անյուսալի կերպով, արուեստաւորներ՝ որոնք նաեւ կը հայթայթեն, յաղթական Պիզանի մը՝ որ բանտ կը մտնէ և անկէ ուրիշ բանի համար դուրս չէնէր՝ բայց միայն յաղթանակը նորէն սկսելու համար, Էպարուս Զենոն մը՝ որ տակաւին կ'ապրի յետ քառասուն վերքեր ընդունելու, Եթիթանսամեայ զուքս մը,

1. Աթանասեայ յամեն (1418) իւր կէտքն Պլուտարքեայ նկարագրած մարդկանց կենաց նման կէտք մ'է։

Կոնտարինի՝ որ կ'ուխտէ իւր նաւը ընտելեալէ չի թողուլ, մինչեւ որ թշնամայն նաւատորմիդ չի բռնուի, երեսուն ընտանիք աղնականաց կարգէն, ղեղալմանաբ, համեմատմանաբ, պիտիմանաբ, մուշտակալմանաբ, անձնատուրութիւն մը, արքութիւն մը, հասարակաց ոգի մը՝ յար և նման Ալմենացոյն՝ ի ժամանակ թեմիտակալեայ, և Հոմմայեցոյն՝ ի ժամանակ փարիտի Կունկաւատորի։ Եթէ այս վայրկեանս սկսեալ ներքին վառարանն կը պահի, սակայն անոր սաքութիւնն կը զգացուի դեռ երկայն տարիներու ընթացքին մէջ, որ աւելի երկար ժամանակ տեւեց այն տեղ՝ քան բոլոր իտալիոյ միւս մասանց մէջ, որ և յանկարծական փոփոխութիւն կը ցուցնէ մերթ ընդ մերթ իւր զօրութիւնը։ Վենետիկ միշտ անկախ քաղաք մ'է, սիրելի հայրենիք մը։ Մինչդեռ Փլորենտիա, Հոմմա և Բոլոնիա լոկ թանգարանք էին պարապորդաց և սիրողաց։ Ժողովուրդն հպատակ լինելով հանդերձ՝ միանգամայն քաղաքացի էր յարմար առթիւն։ Երբ Լուգոնիկոս ԺԲ և Մագիստրիտանոս տիրեցին ցամաք երկրին մէջ զբաղեցնելով վենետիկեան գաւառներուն, գաւառացիք կ'ապստամբէին յանուն սուրբ Մարկոսի, և կամաւոր զինուորք, ի հնձուկս զքսին, վերստին կը գրաւեն զՊատաւին։ Երբ Պաւղոս Ե քահանայապետն կ'ուզէ կատարել տալ իւր կամքը ի վենետիկ, վենետիկեան կղերն հայրենասէր կը հանդիսանայ և ժողովուրդն ծագրածութեան ազգականներով կը ղուտէ պապական՝ արեղաները։ Երբ բաւանդակ իտալիոյ վրայ կը տարածուի եկեղեցական հաւատաքննութիւնը, վենետիկեան ծերակոյտն գրեւ կու տայ Պաւղոս Սարպիին ընդդէմ Տրիտենիկեան ժողովոյն, կրօնական թոյլտուութիւն կու տայ իւր երկրին մէջ նորադանից, հայոց, մահմետականաց, հրէից, յունաց, կը թողու իրենց սաճարները, կը ձգէ որ հերետիկոսք թաղուին եկեղեցեաց մէջ։ Ազնուականք անգամ գիտեն միշտ կրօնիկ։ Վեշտասաներով պարու ամբողջ ըն-

թացքին մէջ, մինչեւ եթմեւտասներորդ դարն և աւելի եւս անդրագոյն, նորա ի Դադմատիա, ի Մոռէա և բովանդակ Միլեերականին վրայ կը պաշտպանեն երկիրը յամառութեամբ ընդդէմ անհաւատից։ Փաւստոստի պահականոցն միայն ստիլով կ'առնուի (1571), և իւր կառավարիչն Բրազաղիոյ, ողջ ողջ մորթը հանուելով, հին ժամանակներու ղեկավարներէն է։ Լեպանտոյի պատերազմին մէջ, քրիստոնեայ նաւատորմին կէտը միայն վենետիկեան նաւերը կը կազմէին։ Այսպէս ամեն կողմէ, հետզհետէ աստիճանաբար ակարանալով հանդերձ, վտանգն, ազդեցութիւնն, հայրենասիրական զգացումն, համառօտ ըսել, այն ամենայն որ կը կազմէ կամ կը զօրացնէ հոգեկան մեծ կեանքը՝ կը գտնուի այս տեղ։ Մինչդեռ, բովանդակ թերակղզոյն մէջ, օտար աշխարհակալութիւնն, կղերական հարստահարութիւնն, հեշտասէր կամ ակադեմիական անգործութիւնն կը յօժարեցնեն զմարդ դասարկասուն և մեղի բարուց, երգասիրութեան ներքինեանց և շատխոտութեան նուագաց։

Բայց եթէ մարդկային զօրութիւնն ընտելատուած չէ ի վենետիկ, ասիայն կը տեսնուի կամաց կամաց անոր թոյլնալը։ Կառավարութիւնն՝ կասկածոտ բռնակալութեան փոխուելով, զուքս կ'անուանէ Մոլենիզոյ մը, անամօթ շահագէտ մը՝ որ ոգուտ կը քաղէ հասարակաց տագնապէն, փոխանակ այն ելաբոլոս Զննոնի որ ազատեց հայրենիքը, երկու տարի բանտի մէջ կը պահէ նա Զննոնը, ցամաք երկրի զօրքերը կը յանձնէ զօրաւարաց, կ'ամփոփէ իշխանութիւնը երեք խաղարկուաց ձեռքը, կը քաջալերէ մատնիչները, զազարի սպանութիւնները կը կատարէ և կը հրամայէ ժողովրդեան որ իրենք զիրենք հաճոյից տան։ — Միւս կողմէն, շալաութիւնն կը սկսի։ Յամին իւր 1,400, տուններն «բոլորն ալ փոքրիկ էին»։ Բայց կը գտնուէին վենետիկոյ մէջ հազար ազնուականք՝ չորս հազարէն մինչեւ եթմանասուն հազար զուկատ եկամուտ ունեցողներ, և երեք հազար զուկատ կը բաւէին պալատ մը գնելու համար։ Այնուհետեւ այլ եւս

1. «Վենետիկեի ենք և ապա քրիստոնեայք»։

ձեռնարկութեանց և անձնանուիրութեան համար չէր զործածուեր այն մեծ հարստութիւնն, այլ փառաւորութեանց և պերճութեանց համար: Յոսիս 1495, Էդմին դարմանալով մը կ'ըսէր « Մեծ ջրանցն, որ կարծեմ թէ աշխարհիս ամենէն զեղեցիկ փողոցն է, և ամենէն աւելի լուազոյն սուներով զարդարուածն. սուներն շատ մեծ են, բարձր և ընախր քարէ, — և ասոնք հարիւր տարիներէ ի վեր շինուած են: Ամենուն ճակատներն ալ սպիտակ մարմալ բրնձէ են, որոնք կու գան իստարիայէն հազար մղոն հեռաւորութեամբ. դարձեալ, յաճախ ճակատին վրայ կան պորփիւրի և օձաքարի խշոր կտորներ. ներսը գոնեայ՝ ըստ մեծի մասին՝ ունին երկու սենեակ որք ոսկեզօծ առաստաղներ ունին, վառարաններու ճոխ դարաւանդակներ յղկած մարմարինէ, ոսկեզօծ անկողիններու տախտակներ և նկարուած ու ոսկեզօծ հողմարդեւներ, և ներսը փառաւորապէս զարդարուած կահ կարասիքով »: Երբ նա հասաւ, քսանհինգ մետրաւոր զգեստ և ծիրանազարդ ազնուական մարդիկ նորա առջեւ ելան. զինքը մուտքին բոսորագոյն մետաքսով ծածկուած նաւակի մը մէջ. « ոտ ամենէն աւելի յաղթական քաղաքն է նորա տեսածներէն »: Վերջապէս, մինչեւ վայելելու պէտքն կ'առաւելու, ձեռնարկութեան ոգին կը նուազի. կապի անցքըն, վեշտասաներորդ դարու սիկզբը, Լուսիտանիացուց ձեռքը կ'անցունէ Ասիոյ վաճառականութիւնը. Միջերկրականի և Ասլանտեանի վրայ, կարողոս Եի դրամական միջոցներն միացած թրջաց ապաստակու-

թեանց հետ, կը նուաճեն ժովային ահագին կարաւանները, զորս պետութիւնն ամեն տարի կը տանէր ու կը բերէր Աղեքսանդրիայէն մինչեւ ի Բրիւժ: Իսկ ճարտարութեան գալով, արուեստաւորք իրենց գաւառաց մէջ արդեւուած, հսկողութեան ներքեւ ընկած և բանտուած, կը գաղթին իրենց արուեստը կատարելագործելէ, և կը թողուն որ իրենց օտարագոյն մրցողը գերազանցեն քան զիրենց այն արուեստից մէջ և իրենց մատակարարեն բոլոր աշխարհի: Այսպէս, ամեն կողմանէ զործելու ընդունակութիւնն կը նուազի, և վայելից յօծարութիւնն կ'առաւելու, առանց մին զմիւսն ամբողջապէս ջնջելու, այլ այն կերպով որ մին միւսին հետ խառնուելով, յառաջ գալ երկդիմի հագւոյն այն դրութիւնն, որ է իբր բարեխառնութիւն մի, ոչ շատ խիստ և ոչ շատ թոյլ, որով կը ծնանին արուեստք: Յիբաւի, 1454էն մինչեւ 1572, ընդ մէջ հաստատութեան պետական խուզարկուաց և Լիպանտոյի պատերազմին, ընդ մէջ աւարտման ներքին բռնակալութեան և վերջին արտաքին յաղթանակին, կ'երեւին վենետիկեան նկարչութեան հրաշալի ձեռակերտք: Յովհաննէս Բելլինի կը ծնանի 1426ին, Գիորգիոնէ կը վախճանի 1511ին, Տիախանոս 1576ին, Պ. Վերոնացին 1571ին, Տինտորետոյ 1594ին, Հարիւր յիսուն տարուան միջոցին մէջ, պատերազմասէր քաղաքն, Միլերկրականի տիկինն, վաճառականութեան և ճարտարութեան զշնոյն՝ եղաւ զբոսաւայր մը դիմակաւորաց և անհամեստ կանանց:

Շարայայերի

